

Мовні злочини та їх об'єктивна сторона

Іванна Коломийська

кандидат філологічних наук, старший судовий експерт, Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, м. Чернівці, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0751-670X>, e-mail: ivannakol20@gmail.com

Розглянуто особливості мовних злочинів та їх об'єктивну сторону, що важливо під час проведення судово-лінгвістичної експертизи, особливо в контексті збройної агресії Російської Федерації проти України.

Ключові слова: мовний злочин; судово-лінгвістична експертиза; об'єктивний зміст; мовленнєвий акт.

Language Crimes and Its Objective Elements

Ivanna Kolomyiska

The given article deals with the investigation of peculiarities of language crimes and its objective elements that is important by conducting forensic linguistic expertise, especially in the context of Russia's armed aggression against Ukraine.

Keywords: language crime; forensic linguistic expertise; objective content; speech act.

Від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України спостерігається збільшення кількості судово-лінгвістичних семантико-текстуальних експертиз та експертних досліджень, що є цілком передбачуваним, зважаючи на гібридність діяльності держави-агресора (ведення безпосередньо бойових дій поєднане з не менш запеклою боротьбою на інформаційному фронті). З початком збройної агресії Російської Федерації проти України зросла кількість мовних злочинів.

На сучасному етапі розвитку правової лінгвістики уживають різні варіанти терміна: «лінгвістичний злочин», «мовний злочин», «мовленнєвий злочин», «словесний екстремізм». Тут і надалі уживатимемо термін «мовний злочин», похідний від поняття «мова», що в одному зі значень є ідеографічним синонімом до «мовлення». Мовний злочин — це брехня, яка:

- має руйнівний характер;
- поширюється політичною системою соціуму (влади або опозиції);
- тиражується в засобах масової інформації даного соціуму [1].

Згідно з тлумаченням, наведеним в Оксфордському термінологічному словнику з лінгвопрагматики, мовний злочин (*language crime or linguistic crime*) — це злочин, учинений повністю або частково із застосуванням мови, зокрема під час здійснення певних мовленнєвих актів [2].

Теоретичним підґрунтям лінгвістичної експертизи у справах про мовні злочини є теорія мовленнєвих актів, автори якої (Джон Остін і Джон Серль) систематизували уявлення про те, як можна вчиняти різнопланові дії за допомогою слова [3; 4]. У цій теорії мовлення розглядається не лише як поєднання за певними формальними законами тих чи тих відтворюваних

сміслових блоків, а насамперед як сукупність цілеспрямованих мовленевих дій, завдяки яким люди впливають на інших людей (їхню поведінку, скеровують їхні думки та емоції).

Умовно мовні злочини можна об'єднати в такі групи:

- мовні злочини проти держави (її державної, національної, економічної, інформаційної безпеки; в екологічній, науково-технологічній та воєнній сферах);
- мовні злочини проти певної особи або групи осіб, а також проти людської спільноти загалом, які порушують закони співіснування людей у суспільстві;
- мовні злочини, спрямовані на підтримку держави-агресора.

Наведений поділ доволі умовний, оскільки об'єкти злочину можуть поєднуватися в межах однієї статті або один об'єкт злочину може бути кваліфікаційною ознакою іншого (наприклад, в диспозиції ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» Кримінального кодексу України (далі — *КК України*) однією з наведених кваліфікаційних ознак є поєднання відповідних дій з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі) [5].

Так, до першої групи можуть належати мовні злочини, передбачені, наприклад, ст. 109, 110, 258, 436 КК України, об'єктивна сторона яких виявляється в публічних закликах до певних дій [5]. Практика експертів-лінгвістів свідчить, що не завжди в наданих на дослідження матеріалах містяться висловлювання у формі закликів, часто трапляються спонукан-

ня невисокого ступеня категоричності (прохання, пропозиції), а також ідеї, міркування, судження, висловлювання прогностичного характеру, поширення яких несе певну потенційну загрозу (відповідно до контексту).

Одним із найчастіших проблемних питань об'єктивного змісту в цьому контексті є питання про те, чи є заклики до повалення або зміни представників чинної державної влади закликами до повалення, зміни конституційного ладу або захоплення державної влади, оскільки зміна окремих посадовців не обов'язково потягне за собою зміну складових конституційного ладу. Потенційно таке можливо, але зі змісту часто не випливає, чи мається на меті повалення або зміною влади повалити або змінити конституційний лад.

Мовні злочини проти певної особи або групи осіб мають більш конкретного адресата та спрямовані на порушення його конституційних прав, а також можуть бути спрямовані на перешкоджання виконання покладених на нього функцій, зокрема, через погрози (наприклад, ст. 161, 114-2, 435-1 КК України [5]). Характерною ознакою цієї групи є так звана *hate speech* (мова ворожнечі), тобто негативно конотовані, зневажливі, презирливі номінації, семантика яких визначає змістове наповнення фреймів «вороги», «зрадники», «злочинці», «брехуни», «сатаністи» тощо.

З-поміж мовних злочинів, дотичних до даної групи, виокремлюють дифамацію, наклеп, образ. Дифамація — загальноприйнятий у більшості країн світу юридичний термін,

під яким розуміють правопорушення у вигляді поширення (вимовлянням слів або публікаціями) відомостей, що не відповідають дійсності, які палять честь, гідність і ділову репутацію потерпілого. У широкому сенсі цей термін є синонімом до «дискредитація».

Наклеп відрізняється від дифамації наявністю наміру, який може встановити лише суд. У термінах комунікативної лінгвістики це можна описати як комунікативний намір, інтенцію, яка в тексті виявляється як його жанрово-дискурсивна цільова настанова, а на рівні висловлювання (мовленнєвого акту) — як іллокутивна функція (сила, значення). Наклеп суперечить категорії істинності, оскільки він не відповідає дійсності, а визначення критерію істинності виходить за межі компетенції експерта-лінгвіста, що відображається в імовірному висновку.

Образа полягає в негативній оцінці особистості людини, її рис, поведінки. Образа є психологічною категорією. Те саме висловлювання може сприйматися різними адресатами мовлення по-різному. Тому задля об'єктивності під час аналізу негативно конотованих лексем варто застосовувати лексикографічні джерела, де зазначено відповідне стилістичне маркування. Оскільки мова — динамічна система, де часто виникають нові одиниці, модифікуються значення, то словники, відповідно, також мають оновлюватися або укладатися нові, де методом психолінгвістичного експерименту мають визначатися стилістичні маркування. Тоді це спри-

ятиме більшій однозначності, визначеності, об'єктивності.

Окрім того, тут гостро постає питання розпалювання релігійної ворожнечі та ненависті, урахуовуючи наявність конкретного ситуативного суспільно-політичного контексту (зокрема, збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої в 2014 році, а також процес переходу парафій «Української» православної церкви («У»ПЦ) Московського патріархату до Православної церкви України (далі — ПЦУ), який розпочався після Об'єднавчого собору українських православних церков 15 грудня 2018 року, і створення в результаті його ПЦУ). Часто матеріали з такими мовними злочинами надходять у прикордонних регіонах, де калькуються наративи російської пропаганди про нібито утиски національних меншин, заборону їхньої мови, обмеження в культурному, релігійному аспектах, ознаки дискримінації, з проханнями, а іноді й закликами про порятунок. Яскравим прикладом є випадок у Свято-Духівському соборі в м. Чернівці 17 червня 2025 року, де після переходу собору до ПЦУ вперше пролунала молитва українською мовою, проте прихильники «У»ПЦ одразу зреагували та ініціювали «звільнення» храму від так званих загарбників.

Ще однією примітною ознакою є надходження матеріалів, де відбувається розпалювання ворожнечі та ненависті за регіональною, мовною ознаками та ідеологічними переконаннями (історично зумовлений факт умовного поділу України на Західну

та Східну, а також існування так званих бандерівців, бандерлогів тощо).

До третьої групи належать мовні злочини, породжені повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України. Тут чітко визначений та визнаний агресор представляється в іншому світлі, в ескалації конфлікту нівелюється (наприклад, ст. 111-1, 111-2, 436-2 КК України [5]), завдяки комунікативним актам відбувається інтелектуальне пособництво (сприяння) продовжувати свої дії, що створює спеціальні інформаційні операції та є методами інформаційно-психологічного впливу (дезінформація, пропаганда, залякування). Зокрема, це факти так званого почекунства.

Доволі часто на практиці трапляються матеріали, де виправдовування або заперечення тимчасової окупації частини території України зокрема, поєднане з виправдовуванням та запереченням збройної агресії Російської Федерації проти України загалом, оскільки такі явища проходять симультанно, наслідком агресії є тимчасова окупація, і навпаки — метою агресії є тимчасова окупація.

Уживання лексем, які актуалізують семантику «захисники», «визволителі», «борці зі злом» тощо, що свідчить про глорифікацію осіб, що здійснюють збройну агресію Російської Федерації проти України, також імплікує відомі проросійські наративи та елементи російської пропаганди про перебування Росії на території України з намірами «захистити російськомовних», «звільнити від режиму», «побороти всесвітнє зло», що та-

кож містить ознаки виправдовування збройної агресії Російської Федерації проти України.

Отже, допоки існуватиме людство, існуватиме мова як засіб комунікативної інтеракції. Чи не найважливішою функцією мови є комунікативна, проте не останнє місце в контексті інформаційної війни належить мислетворчій, перетворюючи мову на інструмент різного роду маніпуляції та комунікативного впливу (прямого (експліцитного) та прихованого (імпліцитного), усвідомленого (інтенціонального) та неусвідомленого (неінтенціонального), індивідуального та соціально орієнтованого) [6]. І допоки існуватимуть людство та мова, траплятимуться випадки аномальної, девіативної поведінки особи (комунікативної зокрема).

Важливим під час аналізу мовних злочинів є контекст (у вузькому та широкому сенсах: як смислове оточення конкретної лексичної одиниці, що може істотно впливати на її семантику, а іноді й продукувати зовсім нове значення, яке не знайти в жодному словнику, у результаті якого лексема стає okazіonalіzmoz, та конкретні умови, у яких відбувається комунікація), особа автора (знаємо, що в суспільстві є люди з підвищеною комунікативною відповідальністю), намір особи (її комунікативна інтенція, особливо залучення інших до розпалювання ворожнечі та ненависті), мова, уживана особою (мета, масштаб, повторюваність), зміст висловлювання (форма, структура тощо).

У контексті здійснення збройних агресій у світі, несприйняття за кольо-

ром шкіри, релігійних протистоянь, прагнень до гендерної егалітарності тенденції до мовних злочинів залишатимуться. Згідно зі ст. 9 Конвенції про права людини, ратифікованої Україною 17 липня 1997 року: «*Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії*» [7]. Зважаючи на глобальні та локальні обставини, не варто забувати, що свобода слова була і є одним із ключових параметрів інформаційної й ширше — національної безпе-

ки, яка забезпечує прозорість та інклюзивність будь-яких рішень навіть під час воєнного стану або будь-якої масштабної кризи. Без свободи слова неможливе існування демократичного суспільства, а тому її обмеження слід застосовувати з особливою уважністю та обережністю [8]. Дуже важливо провести чітку межу, де реалізується право на свободу слова, а де особа стає суб'єктом протиправної комунікативної діяльності.

Перелік джерел посилання

1. Дорда С. В. Мовні злочини. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 1 (10). С. 64—67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuabs_2014_1_16 (дата звернення: 11.09.2025).
2. Yan Huang. *The Oxford Dictionary of Pragmatics*. Oxford, 2012. P. 240.
3. Austin J. *How to Do Things with Words* : second edition. Harvard University Press, 1975. 168 p.
4. Searle J. What is a Speech Act? In Max Black, *Philosophy in America*. Ithaca, 1964. Pp. 221—239.
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.09.2025).
6. Різун В. В., Непийвода Н. Ф., Корнєєв В. М. *Лінгвістика впливу*. Київ, 2005. 148 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/12032> (дата звернення: 11.09.2025).
7. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р. (зі змін. та допов.) : ратифік. Законом від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР (дата звернення: 11.09.2025).
8. Дзюба О., Загородський А., Конончук С. *Виявлення «дискурсу ненависті» як частина політики стійкості. Пропозиції до розвитку політики*. Київ, 2023. 35 с. URL: https://ucipr.org.ua/images/files/1781/1781_file.pdf (дата звернення: 11.09.2025).